

¹⁴ Kőváry László: *Kolozsvár közgazdasági fejlődése, iránya és feltételei 1888-ban.* Kolozsvár, 1889. III. Fejezet.

¹⁵ Keresztény Magvető, 1892. 121.

¹⁶ Köblös Zoltán: *Kőváry László irodalmi munkássága (1839-1907).* Erdélyi Múzeum, 1907. 336-349.; *A Keresztény Magvető I-XLVII. évfolyamának tárgymutatója és tartalomjegyzéke.* Összeállította dr. Borbély Ferenc. Kolozsvár, 1913.

¹⁷ Keleti Virágok. Szépirodalmi folyóirat. 1889. 227-236.

¹⁸ Kiss Sándor: *A kolozsvári bennlakással öszekötött Kereskedelmi Akadémia története 1878-1895.* Kolozsvárt, 1896. 309-310.

¹⁹ *Kolozsvár közgazdasági fejlődése, iránya és feltételei 1888-ban.* Kolozsvár, 1889.

²⁰ *A Lajtántúli fürdők szervezete és berendezése tekintettel az erdélyi fürdők kívánalmaira.* Kolozsvárt, 1890.

²¹ *Kolozsvár köztisztasági és közegészségügyi mozgalmai.* Kolozsvárt, 1892.

²² Kőváry László: *Nemzetünk jövője.* Erdélyi írók és művészek almanachja. Budapest-Kolozsvár, 1892. 226-232.

²³ *A millenium lefolyásának története s a millenáris emlékkalkotások.* Budapest, 1897.

24.

²⁴ Maga Kőváry is sokat tett a szobor felállításáért, majd a Magyar Polgár és az Újság 1902-1903-as évfolyamaiban mutatta be és magyarázta a szobrot.

²⁵ *Kolozsvár a föld alatt.* Magyar Polgár, 1898. ápr. 12.

²⁶ Magyar Polgár, 1899. jan. 16., jan. 18.

²⁷ A tábla elkészültéről az Unitárius Közlöny 1918. szeptemberi száma (142.1.) közöl szűkszavú tudósítást. A napilapokban nem találunk adatot a tábla leleplezéséről.

Dr. MOLNÁR ISTVÁN

HELYTÖRTÉNETI ADALÉKOK A SZÉKELYKERESZTÚRI EGYHÁZKÖR EKLÉZSIÁINAK ISMERTETÉSÉHEZ (3.rész)

6. NAGYMEDESÉR

A Nyikó mente középső szakaszában fekvő Siménfalvánál torkollik a Nyikó-vizébe jobb oldalról az Alba-pataka. A Kötő-patak nevű ágának a Fejtő, Tornabérce és a Medeséri-tető keresztezte völgyfejében széltől védett kis katlanban húzódik meg Nagymedesér, s "olyan festői szép fekvése van, hogy a világlátott dr. Wilbur, amerikai professzor megállapítása szerint a legszebb fekvésű unitárius egyházközség" - írja dr. Kiss Elek az Unitárius Evangélium 1933. okt. 8-i 9. számában: a falu részeit megnevező, valamint határa helyneveit ismertető közleményében. A neve helybeli használatban általában Medősér, Medeser. Legrégibb írásos említése a 16. század első felétől ismert oklevelekben Medeser (1526), Medessér (1566) alakban fordul elő. Nevének értelmét sokféleképpen próbálták magyarázni, legvalószínűbb: időszakosan kiszáradó meder, időszakos vízfolyás (Ezt a magyarázatot igazolná az a tény,

hogy a földtani szerkezet miatt e katlanban annyira kevés a talajvíz, hogy száraz esztendőokban a 4-5 km-re folyó Nyikóra kell vízért menni.)

A Nagymedesér alakú elvezetés újabb keletű, megkülönböztetésül a szomszédos Gagyipatak völgyében a falunak oda átnyúló határrészén a medesérik kirajzásával létesített Kismedesértől. Hivatalos román neve *Medisorul Mare*.

Medesért is körülleglik a Firtoshoz kötődő tündérregék: Kedvenc sétatálya volt e táj Firtos vára tündérkisasszonyának. Egy sétatálya közben gyöngyözőből a földre hullott egy gyöngyszem, s az itt élt emberek - hosszú-hosszú idők alatt - annak keresése közben elszaporodva alapították Medesért.

Orbán Balázs terepbejárása során a határ Körtvefája és Szénáskert nevű részén az eke által felvetett sok vastag edénytöredék láttán úgy vélte, hogy azok az Árpád-kori királyok idejében ott létesített s később a tatárok által elpusztított két helység maradványai. E határrészekén létesített területekről a tatárdúlás után telepedett be a lakosság a falu helyére. (Székelyföld leírása, I. 117-118). A székelykeresztúri múzeum munkatársainak az 1971-es években a sepsiszentgyörgyi múzeummal közösen végzett, és az 1980-as években a Benkő Elek irányította régészeti kutatások, telepfeltárások eredményeként majd mindenik letűnt történelmi korszak rövidebb-hosszabb ideig itt élt emberének nyomai mind a határon, mind a falu belterületén megtalálhatók. Az Orbán Balázs által említett körtefája nevezetű határrészén talált leletek a kora csiszolt kő-, kora rézkor, a Szénáskert (Borsóföld) leletei a kora - és késő vaskor emberét jelezték; a falu északkeleti részén és annak peremterületén a II. és az azt követő századok településnyomai táródtak fel, bizonyítva, hogy a mai falu alatt a középkori elődje fekszik. (Vö. Benkő Elek: Keresztúrfiszék régészeti topográfiája. Bp. 1992. 123-126).

A középkori falut - félreeső fekvésének köszönhetően - a Székelyföldnek e táján is átzúgó viharai - köztük az 1661-es évi tatárbetörés - elkerülték, de az újabb korban is el, mert a hagyomány szerint a vidéken 1849-ben átvonuló orosz, román hadak sem találták meg.

A középkori Medesér lakóinak lélekszámát nem ismerjük. Az első körülbelölleges tájékozódásra az 1720-1721. évi, Mária Terézia korabeli, a falvak megadóztatható háztartásai számának összeírású táblázatából következtethetünk, amelyben Medesér 35 háztartással szerepel. A háztartásonként átlag - a korra szokásos számítás szerint - 5 főt veszünk, akkor a 35 háztartásban mintegy 175-180 lélek élhetett, s ezekhez hozzávéve a meg nem adóztatható családokban élőket, a lakosság lélekszáma esetleg 250 fő körüli lehetett. A 18. század utolsó negyedében az 1786. évi első magyar hivatalos népszámlálás már pontosabb képet nyújt. Az 1721-től 1786-ig eltelt mintegy hat és fél évtized után így alakult: háztartások száma 66, az ebben élő 71 családnak összlétszáma 324; nembeli megoszlása 157 férfi, ebből házias 64 és nő 159. A férfiak társadalmi, illetve foglalkozásbeli összetétele: pap 1, nemes 14, paraszt 33, paraszt és polgár örököse 27, zsellér 27, egyéb 12, s a férfi "sarjadék" 1-12 éves 31; 13-17 éves 12. Nyolc évtized telével Orbán Balázs Medesér lélekszámát 635 személyben állapítja meg, ebből 474 unitárius, 131 református, 17 katolikus. 7 görög nem egyesült és 1 luteránus "népség". A 19. század utolsó negyedétől évtizedenként megtartott országos népszámlálás adatai szerint a falu lakossága legnagyobb lélekszámát 1880-ban érte el 705 személlyel. A 19/20. századforduló évének 664 számbavett lelke még az előző évszázad utolsó évtizedeinek átlagos 600-on felüli lélekszámát mutatja; felekezeti megoszlás szerint az unitáriusok száma 562 személyre emelkedett, a reformátusoké 78 lélekre csökkent, ezeken kívül 15 katolikus és 9 izraelitát vesznek számba. A korosztály szerinti megoszlás, mint minden ezidőszakbeli székely falué - kiegyensúlyozott: 6 éven aluli gyermekek száma 103=15,5%; 6-19 éves ifjaké 173=26,2%; a fenntartó lakosságé 314=47,2% s a 60 éven felüli öregeké 74=11,1%. Az első világháborút követő évtizedekben a

lélekszám már csak 550 körüli, 1930-ban pl. 558, míg a második világháborút követő áldatlan társadalmi és gazdasági átrendeződés évtizedeinek népünkre szakadt nyomorúságos viszonyai miatt - kétségbeejtő mértékben fogyott; az 1880-ban 700-at meghaladó lélekszám 1993 végére a 200-at nem érte el, s így Medesér is a Nyikó mente oldalsó völgyeiben fekvő egyházközségekkel együtt az előregedett falvaink számát szaporítja.

A falu lakóinak régebbi társadalmi helyzetére vet némi fényt II. János király (János Zsigmond) hadában híven szolgált Udvarhely széki főemberek és lófők 1566 júliusa előtt készített lajstroma, amelyben tíz medeséri lófő nevét sorolták fel, akik a Ferenczi, Lörinczi, Lázár, Antal, Péterfi, Jánosi, Barta, Gerő, Mihályfi családokhoz tartoznak. (Sz. Okl. tár II. Kvár, 1872.) Udvarhelyszék 25 dénáros adójának 1567-ben készített jegyzékében Medesér 8 kapuszámmal szerepel. A Székely Oklevéltár V. kötetében a 17. század eleji társadalmi rétegződésre vonatkozóan, de családtörténeti tekintetben is, bővebb tájékoztatást találunk azokról a Keresztúr széki nemesekről, lófőkről, szabad székelyekről, akik a császár és király (Rudolf) hűségére 1602-ben felesküdték. (A székely három rend: főnépek primores; lófők - primipili; községi v. köz-székelyek pixidari, kiket a 16. század közepétől darabontoknak is neveznek. Vö. Connert-Balásy: A székelyek alkotmányának történetje. Székelyudvarhely, 1907. 98.) Medeséren 29 személyt vettek számba: *18 lófőt*: Bencze Ferecz; Lörinczi Bálint, János, Ambrus, György; Péterfi Lörincz; Varga Mihály, István, Péter; Benedek Péter, Bartus István, Antal Kovács, Ferenczi István, Szabó Jakab, Telman Gábor, Ambrus János, Vas Boldizsár, Ferenczi Mihály; *7 szabad székelyt*: Keresztes János, György; Bartalus Pál, Mircse Mihály, Kádár János, Varga Imre; *3 darabontot*: Kocsis Simon, Dénes Balázs, László Imre és egy fejedelmi jobbágy: Gál Antal (Sz. Okl. tár, V. 1896. 313.).

Egyed Ákos a székelyföldi feudális társadalomban a jobbágyok és zsellérek számának növekedését falvanként kimutató statisztikájában Medeséren 1614-ben 14 jobbágy és 6 zsellér, 1750-ben 28 jobbágy és 1848-ban 22 jobbágy és 5 zsellércsaládot tüntet fel. (E. A. Falu, város, civilizáció. Buk. 1989. 109.) A 17. században a fennebb említett medeséri lófőkön kívül a Bartalus, a Bencsér és a Jeddi családok emelkednek lófőséggig, jutnak vezető szerephez. Bencsér Pált pl. II. Rákóczi György Munkács várában 1648-ban kiadott levelével fontos megbiztatással küldi a kozák Bogdán Chmielnickijhez. (Benkő F. i.m. 123-124.) Udvarhelyszék 1721. évi lustrumában 11 piridáriust és 7 nemest vesznek számba. (Piridáriusok = gyalogosok rendje, darabontok.)

A hajdani medesériek *gazdálkodásáról* a legrégebb, a 16. század utolsó évtizedéből származó adatok a Székely Oklevéltár új sorozatának első két kötetében több helyen olvashatók. (Demény-Pataki, Buk. 1985.) Határhasználatában, a két fő művelési ágban felfogott területek nagyságáról és már említett, adózás céljára 1720/1721-ben Mária Terézia korában készített kimutatás tájékoztat. Eszerint a falu akkori határából 192 köblös területet (kb. 147 k. hold), szántóként, 37 1/2 "kaszás" területet pedig (kb. 17 k. hold) rétként művelték. Az állam a lakosságtól évente különböző forrásokból 18 forint jövedelmet irányzott elő.

A középkor kezdeti évszázadaiban élt medesériek is gazdálkodásuk útján csak hosszú idő után jutottak el a parlagoló (szabálytalan vad) talajváltó rendszertől - amelyben a határ egyes részeit szabadfoglalkozással szántóművelésbe vették, s azokat több éven át pihentetés, trágyázás nélkül a talaj kimerüléséig művelték - az ugarhagyó két-, majd háromnyomásos határhasználati rendszerét. Mikor tértek át ez utóbbira, most már nem lehet megállapítani. Az 1801-ben tartott püspöki Generális Vizitáció jegyzőkönyve az 1789. évi vagyoni állapotot felülvizsgálva, az egyházközség külső ingatlan javait, földjeit még a két fordulóban - Siménfalva és Tordátfalva felé forduló határban - veszi számba. A határ két

fordulójának meglétét az 1813-ban írt Kurátori Számadáskönyv egyik tétele még említi: "Zállogára adott volt az Ecc [Lesi] a' Templom építtése alkalmatosságával két darab földeket a' két fordulóban". Az egyházközség földingatlanaira vonatkozó későbbi bejegyzésekből sem tűnik ki, hogy a kétfordulós határt mikor váltották át hármashatárra. A két forduló legutóbbi említése után az 1839-ben tartott "közönséges vizsgálószer" a külső birtokok számbavételét "A' Szántóföldek Papság után biratok" fejezettrészben már a *hármashatár* szerint (Tordátfalva-, Siménfalva-, Kede és Gagy felé fordulóban) végzi el. Volt még egy negyedik határrész, az egyházközségi ingatlanleltárban "Vizmelyéké"-nek nevezett, a szomszédos Gagy-patak völgyébe átnyúló erdőben irtott terület, amelyben a forduló kötéssel művelési rendjében nem tartozó erdőközti szabadgazdálkodást folytathattak.

A 19. század első harmadában megtörtént háromfordulós termelési rendszerváltást követő időben a falu határának gazdálkodási jellegét meghatározó *művelési ágazatok* területeinek kiterjedése nagyjából állandósult. Az évszázad vége felé kialakult állapotot *Kozma Ferenc*nek az 1879-ben felvett statisztikai adatai szemléltetik: a falu határának összterülete 2779 kat. hold, ebből szántó 1038, rét és kert 539, legelő 343, erdő 775, terméketlen 84 kat. hold (K.F. A Székelyföld közgazdasági és közművelődési állapota. Bp. 1879, 149.).

Igen érdekes sajátossága a medeséri határképnek, hogy viszonyítva a többi nyikómenti falu határaihoz, a helynevek száma meglepően sok. Orbán Balázs ezek közül néhányat - Táborthely, Torna bércze, Kukusló, Órhely, Rézút, Kőkep - megpróbált értelmezni. Dr. Kiss Elek is, mint szülőföldjének jó ismerője, ismerte ezt a gazdaságot, s tudta azt, hogy minden határnévben a falu történelmének egy-egy jellemző vonása rejtőzik, számba vette és leírta a mezőgazdasági területek mintegy 80, az erdők mintegy 60, a falu mintegy 27 részének a nevét, kiegészítve a határon "kutak"-nak nevezett források neveivel. A határnevek feltérképezésével azok közül soknak a nevét a feledés homályába süllyedéstől mentette meg. (Vö. dr. K. E., i.m. 126-129.)

Medesér lakossága az előbbieken ismertetett határbeosztás és határkép háromfordulós földművelési rendszerében gazdálkodott az 1950-es évek elején kieroszakolt kollektivizálásig. Az évszázad elején, tekintve, hogy néhány nyikómenti falu lakossága rátért a tagosításra, a medesérik egy része is gondolt erre. Azonban a nagy többség, kisbirtokosok - az 1940-es évek elején élt Szász János, Szász Ferenc, Varga János hetven éven felüli öregek emlékezete szerint - attól tartva, hogy a faluhoz közelebb fekvő jobb termőtalajú részek a módosabb birtokosok kezébe kerülnek - a tagosítás megvalósításától elálltak.

Az "Udvarhelyvármegye földrajza" című, 1906-ban elemi iskolai tanítók számára kiadott vezérkönyv Medesér gazdasági életét jellemezve írja, hogy "A község sokat szenved vízhiányban, száraz időjárás esetén csak egy pár forrásból s a Fehérnyikóból pótolják szükségletüket... A Medesér feletti tetőn szélmalom (!) áll, de csak nagyobb szél járásával örölhet." A faluban pedig "a sok gyümölcsfától pedig alig látszanak a házak." S hogy Medesér a Nyikó mentének a múltban - amíg a kollektív gazdálkodás tönkre nem tette az egyik leggazdagabb gyümölcsstermesztő helysége volt, meggyőzően szemlélteti, a Magyar Statisztikai Közlemények 1897. évi kötete: összesen 7471 db. gyümölcsfát vesznek számba, s ebből almafa 1652, körtefa 623, meggyfa 293, cseresznyefa 47, barackfa 80, diófa 302, eperfa 54, s a legtöbb szilvafa: 4718 darab.

A medeséri *egyházközség* kezdetben nem volt önálló, mint filia a tájegység központi anyamegyéjéhez Szentmiklóshoz tartozott, Siménfalvával, Tordátfalvával, a két Kedével együtt. Az 1773 előtti idők történetére vonatkozó feljegyzések, jegyző- és számadáskönyvek nem maradtak meg, mert az 1773 "Szent György havának (április) 17-ik Napjára virradóra a' Papság Házában" keletkezett tűzben,

amelyben "egyéb épületekkel együtt a' Ecc [Lesi] a Ládája benne való pénzzel s' egyéb Sz. [ent] Edényekkel s' eszközökkel együtt porrá, hamuvá lettek; ...benne ége ottan a' Esperes Néhai tiszteletes Új Székeli Buzogány Sámuel uram" is. (Vö. Végh Mihály: A ravai unitárius egyház története. KerMagv. 1890. 166 és 1 sz. lábjegyzet.) E szomorú esetet követően rendeli el a Keresztúr-köri új esperes, Vásárhelyi István, hogy az 1773 végi hónapokban tartandó vizitációk alkalmával minden egyházközség ingatlan és ingó javait sürgősen fel kell leltározni; aminek aztán megállapításait egy félrét nagyságú ún. *Matrix seu Inventarium* (Anyakönyv vagy leltár) című könyvbe vezették be. Írásainak ideje valószínűleg 1779. Medeséren 1773. november 27-én tartódott a vizitáció. A Matrixba beírt leltárba a falu akkori templomáról ez olvasható: "Vagyon egy Kő Templom, mikor s' miképpen épült nem tudhatik...vagyon egj fabol épült Harang Láb, ebben két Harangok" - a nagyobbik öntési évszáma 1496 (a Székelyföld egyik legrégebbi harangja), a kisebbiké 1711.

Dávid László erről a középkori templomról és berendezési tárgyairól az 1789. június 7-én tartott püspöki Generális Vizitációkor felvett leltár szövegének közlésével részletesebb leírást ad. A deszkakerítéssel körülvett cinterem közepén áll "Az Ekklesia Kőből építetett közepszerű Magosságu s kivülről 9 kő-lábakkal megerősített, de már *romladozásra hajlandó* (Kiemelés M. I.) Temploma Sendely fedél alatt, melynek Napnyugati végén Magos Zápor-tartó, Napkeletin pedig egy Vas Kakas vagyon. A Templomnak két ajtaja, Nap nyugatról egyik s a másik Délről.... Mellyékei pedig mind két Ajtónak párkányos faragott kövekből szivárványosan; Ablakainak ketteje Napkeletre....más ketteje pedig délre és egy kisdéd északra állanak;Prédikáló széke...Pohár formát mutat.... Mennyezete....párkányozással rakott... Napnyugati végében a Templomnak vagyon négy Cserefa lábakon álló zöld festékes táblákra párkányozott kar. A Czintermön kívül ennek Napkeleti ajtajánál vagyon Csere fából talpra kötéssel épült sendelyes fedelű Harangláb, fedele avatag lévén." A berendezési tárgyak készítése idejéről, készítőinek neveiről latin nyelvű feliratuk tájékoztat: a szószékkoronán 1752, medeséri Varga András; a pulpituson (éneklő széken) 1785, Ferentz József és siménfalvi Tibold József; az úrasztalán pedig 1757, Toth György nevét őrizte meg a leltár. A Matrixban említett két harangot újból beleltározták. (Vö. Dávid László: A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei. Buk. 1981. 121-122.)

A közölt leírásból kitűnően tehát a 18. század végére a középkori templom használhatatlanná válna, a 19. század elején lebontják s - feltehetően - alapja és falai egy részének felhasználásával 1805-ben felépítik a ma is álló templomot. Orbán Balázs ennek az új templomnak a régiből felhasznált építészeti elemeit ismertette írja, hogy "a hívek kegyelete beépítette a réginek mind a két portálját (faragott kőkeretes díszkapu) a torony előtti előcsarnok zárfalába", s aztán díszítményeinek stílusjegyei alapján megállapítja, hogy "Mindkét kapu a kifejlett gót építészetnek corecctebb alkotásai közé tartozik", s így Medesér régi templomának építési ideje a 15. századra tehető. Az 1496-ban Benkő Elek megállapítása szerint Nagyszebenben - öntött harang díszítményeit Dávid László (i.m. 223.). Orbán Balázs leírásától (Székelyföld I. 118.) némi különbséggel így közli: "Felületen díszített sáv fut körbe. Négyzer ismétlődő azonos mintája keretbe foglalt emberfej sárkányt ábrázol, melynek indadíszé alakuló farka gótikus levelekkel díszített. Ugyanebben a sávban van az évszám és egy körbe rajzolt nyolcszirmú rozetta is. Hasonló díszítések jelennek meg az 1512-es évszámú rugonfalvi harangon is." E hasonlóságra Orbán Balázs is felfigyelt. A medeséri harang eredetéről ő őrizte meg azt a helyi hagyományban élt mondát, miszerint az - a régészeti lelőhelyeknél már említett - Körtefája nevezetű határrészen hajdan létezett falunak a tatárdúlás elől elrejtett és később a mai falu kialakulása után megtalált harangja.

Az 1805-ben épült templomnak és kazettás mennyezetének készítésének idejéről, készítettőiről a hajó mennyezetének két feliratos és nagybetűs kazettája tájékoztat. Az építést megörökítő szöveg: "Az egy igaz Isten tiszteletére, e templom fundamentumából épült az 1805-be a medeséri unitárius eklésia költségével Bartalis József curator idejében." A mennyezet készítését megörökítő kazetta szövege: "Ez mennyezet Isten segedelméből építetet a mezéséri (!) unitar: eklésia költségével az S[zseptem]ber havában 1810 Ezsd: Várfalvi Pálfi József pap és iklandi Barabás György schola mester. Márton János curator idejében. Pal György és Lucza Ferencz egyházfiságokban. Segesvári Folberth János asztalos által. Az én Három imádság háza. Ésa LVI. Vs. 2." Mind a mennyezet, mind a két fakarzat homlokkazettái virágmintás festésűek.

A medeséri egyházközségnek fél évszázadon át 1874-től 1924-ig volt egy nagyszerű lelkésze, *Ferenczi Áron*, akit utódja Pálfi Albert a róla írt rövid életrajzban így jellemez: "A magyar unitárius haladó élet egyik sajátos munkatársa", akinek egyik maradandó tette a *kismedeséri leányegyházközség megalakítása*, templomhely megszerzése, egy kis templom és faharangláb építése. Ezen kívül iskola, paplak és a hozzátartozó gazdasági épületek építtetője: temetőkert szerzője, a templomon belüli híres díszkert létesítője; elsőrangú méhész. Híveit, hogy a tisztított gabonamag vetésére rászoktassa ún. triert, gabonamag tisztító gépet vásárol, "s mindig azon fáradozott, hogy hívei lépést tartsanak a haladó kultúrával". (Pálfi A.: *Ferenczi Áron lelkész. Unitárius Evangélium*. 1934. 124-126. Pálfi itt közli a medeséri lelkészek névsorát is: 1600-ból Kis Gergely pap nevét, majd 1722-től folyamatosan az ő papságáig.)

Medesérhez kötődtek azok az unitárius szellemű missziós rendezvények, amelyeket még főjegyzősége idejében dr. Kiss Elek kezdeményezett és irányított - amíg lehetett - a falu felett emelkedő 700 m magas hegynek a "Papszállása" nevű erdőszéli területén épített nyaralójánál, 1928-tól kezdődőleg. E kezdetről ad hírt az *Unitárius Közlöny* 1928. évf. 154. oldalán leírva az augusztus 19-én tartott ünnepséget, amelyre "kb. 5-600 ember három városból és 17 faluból gyűlt össze", hogy részt vegyen a házszentelő szabadtéri istentiszteleten "s napnyugtáig szép népi táncban". Ezek a találkozások - "unitárius bucsuk" - ettől kezdve nyaranta megismétlődtek. "A falusi nép lelki életével való törődés hozta létre a medeséri nyári vallásos összejöveteleket is, s hogy azok lelki szükségleteket elégítettek ki, bizonyosság arra népes voltak" -, olvassuk az *Unit. Evangélium* 1934. évfolyamának 58-59. oldalain, "A medeséri nyári vallásos összejövetelek" c. közleményben. S hogy a kedvezőtlen időjárás esetén is megjelenő többszáz ember összejövetele zavartalan legyen, 1934-ben egy 20 m hosszú és kieresztésével 8 m széles fedett "nyári színt" építenek, amelyhez az építkezési anyagot a két Medesér és a két Kede lakói adták össze, az építéshez közmunkával is hozzájárulva. A II. világháborút követő helyzet körülményei folytán "szociális tulajdonba" vétele után az épületeket fokozatosan széthordták. Ma ennek a nemes hivatású valláserkölcsi célt szolgáló létesítménynek szépsége, nevelő hasznossága csak az emlékezetben él.

Medeséren született *Ferenczi Áron* lelkész fiaként *Ferenczi Kálmán*, aki jogot végezve minisztériumi hivatalnok lett, s íróként a századfordulói lapokban, s köztük a legtekintélyesebb *Budapesti Szemlében* "jóízű székely rajzokat" közölt. Sajnos az első világháború "őt is és írásait is maga alá temette". (Márkos Albert: *Ferenczi Kálmánról. Unit. Közl.* 1937. 70-72.)

Az *iskolai oktatást* Erdélyben egészen a 18. század második feléig kizárólag a különböző felekezetű egyházak intézték. Legtöbb helyen nem lévén tanító, feladatuk a papokra hárult. Medesérnek azonban úgy látszik, hogy a 17. század elején volt már tanítója "István Dyák scholaris Rector", aki egy 1602-ben kelt birtokcserére vonatkozó okmány írójaként van megemlítve. (Benkő, i.m. 123.) Egy múlt század eleji "schola mester" nevét, Barabás Györgyét, őrizte meg, az

1805-ben épült templom mennyezetének egyik feliratos kazettája. A 19. század végétől az oktatási körülmények javítását tette lehetővé, a már említett Ferenczi Áron pap által építtetett új iskolaépület. Felekezeti iskolaként működött az 1899-ben történt államosításig. Ennek az iskolának az 1920-as években legjelesebb tanítója volt Farkas Gábor, aki dalárdát és ifjúsági együletet is működtetett.

7. KISMEDESÉR

A falucska a-Gagyi-patak felső szakaszának mentén, Gagytól mintegy 3 1/2 km-re, a Martonos, illetve az Etéd felé haladó közút vonalán, jórészt a völgy baloldali lankáján fekszik. Orbán Balázs falujárásainak idején, az 1860-as években még mint falutelepülés nem létezett; legfennebb egy néhány tanyai család kezdett - a Nyikó mente egyik baloldali völgykatlanában fekvő Medésér határának a Gagyi-patak völgyébe is átnyúló erdős-irtásos és szántással már alig művelt határrészen - gazdálkodni. Ezeket követte aztán a múlt század második felétől több, jórészt medeséri unitárius, kevesebb református család áttelepülése. Ez az újkori kicsi falucska tehát az anyafalu, Medésér lakosságából kirajzott családokból alapítódott. Településsé válva, 1875 tájától, mint közigazgatásilag különálló helység, hogy az anyafalutól megkülönböztethető legyen, annak Nagymedesér, s ennek *Kismedesér* nevet adták. Hivatalos román neve *Medisorul Mic*.

A Gagyi-patak völgyének ez a területe is a letűnt történelmi korokban rövidebb-hosszabb ideig lakott volt. A székelykeresztúri múzeum munkatársai által 1958-ban, majd a sepsiszentgyörgyi múzeummal 1977-ben együtt végzett régészeti kutatások, és az 1980-as években megjelentett újabb terepbejárások során talált leletek alapján megállapítódott, hogy a falutól délre fekvő Ambrus nevezetű határrészen, a Gagyi-patakba ömlő Jár-pataknak torkolata közelében, az itt áthaladó közút két oldala mentén a bronz- és a vaskor, valamint a népvándorlaskor (8-9. század) itt élt vagy megfordult emberének nyomai megtalálhatók. (Vö. Benkő Elek: A középkori Keresztúrfi szék régészeti topográfiája. Kvár, 1992. 92.)

A mai falucska településének kezdeti idejére következtethetünk a kismedeséri 1880-ban tartott harangszentelő ünnepségén résztvevő gyülekezet egy idős tagjának a felszólalásából: "Hála egy Istenünknek, hogy ezen a helyen, hol *ezelőtt ötven esztendővel* (tehát 1830 táján) apáink barmait legeltetve játszadoztunk, most Istenünk tiszteletére ünnepet tarthatunk..." (Vö. Ferenczi Áron: Kismedesér örömnépepéről... című, a szerkesztőségnek írott levelével. KerMagv XVI. 65-66.).

Kismedesér, és ebben az unitárius és református felekezetűek *lélekszámára és foglalkozására* vonatkozó első adatot szintén Ferenczi Áronnak idézett írásából nyerünk; eszerint: "...a völgyben egynéhány szegénysorsú unitárius család van betelepelve, kik összesen 9 családból állanak, 45 lélekszámmal... Polgári állásukra nézve földművelők, napszámosok és pásztorok, részint sajátjukban, részint mások javaiban laknak". Az unitáriusokkal egy helyre települt más felekezetűek (inkább reformátusok) hat családban 26 lélekkel élnek, s így a falucskában 1880-ban összesen 15 családban 71 lélek élt. Ez a lélekszám aztán Martonosnak a Láz nevezetű határrészen (Kismedesértől csak 1 km-re levő helyi tanyán) lakó 15 unitárius családnak 1899-ben történt csatlakozásával (lélekszámuk nincs közölve) közelíthette meg a 100 főt. A lakosság lélekszáma a következő évtizedekben 50-100 fő között ingadozott. A jelenlegi központi polgármesteri hivatal nyilvántartásából 30 házban/gazdaságban összesen 62 lélek él, ebből unitárius 42, református 13, jehovista 7 személy.

A kismedeséri unitáriusok *egyházszervezetileg* kezdetben *szórványként* a nagymedeséri és a nem földrajzilag hozzájuk közelebb fekvő gagyi unitárius egyházközség gondozásába tartoztak. E szórvány unitárius családjaival szervezte és *alapította meg 1875-ben* a Nagymedeséren 1874 és 1926 közötti években

tevékenykedő nagyszerű lelkipásztor, Ferenczi Áron a kismedeséri leányegyházközséget. A leányegyházközséggé alakulás tényét tette lehetővé "siménfalvi méltóságos Jakabházy Zsigmond úr és neje Pakot Polixénia adománylevele", amely így szól: "Egyszáz négyszög ől területű templom-helyet adunk örökségül az egy Istenimádó kis-medeséri egyháznak...igérvén ezután is gyarapítását növendék kis megyénknek, lélekben és vagyonban. Amíg az átadott helyen templom is épülhet, istentiszteletek tartása végett átbocsátjuk ottani lakházunk egyik alkalmas szobáját..." (Vö. Ferencz, i.m. 66.)

A megalakulás évétől kezdődött a kis leányegyházközség történelme, amelynek indulásáról az 1875-ben írni kezdett félrét nagyságú "Kis-Medeséri Unitárius Fiók-egyházközség Jegyzőkönyve" című kötet tanúskodik az "I. Történeti rész" következő szövegében: "A kismedeséri unitáriusok önálló leány-egyházzá alakultak az 1875. évben". Alább pedig "A kis-medeséri unitárius leányegyháznak a medeséri anya-egyházról lett elszakadása (elválása) alkalmával tagjai voltak s később csatlakoztak" bevezető sorok után a túloldalon, mint alapítókát Pál Györgyöt, Derzsi Györgyöt, Kováts Ferenczet, Mátéfi Andrást családtagjaikkal, s ezt követően az 1890-ig csatlakozó Boér, Derzsi, Gotthárd, Vas, Barabás, Nagy, Varga családokat sorolja fel.

Tiszteletre méltó az a lelkes buzgalom, amellyel Ferenczi lelkész az általa megszervezett "fiók-egyházközség" anyagi és hitbeli, erkölcsi előhaladását munkálta. Az anyagi alap gyarapítására elhatározzák, hogy az egyházhoz minden újonnan csatlakozó belépésekor "köteles tagsági díjat 2 fr.-tot pénzben fizetni", és a beinduló egyházközségi "*Magtár alapra*" egy nagy véka (16 kupa) szemes törökbúzáat adni. A magtár megalapítása 1881-ben történt a Pál, a Derzsi, a Mátéfi, a Kováts családfiók 1-1 nagyvéka "szemes törökbuza betét"-je által. Az alapítás célja, a további "betétesek" hozzájárulásával, a *kepemegváltáshoz* szükséges alap, gabonamennyiség biztosítása. Kezelésére, felhasználására külön *alapszabályt* szerkesztettek. Ennek lényegesebb pontjai: a magtárkezelőnek kezdetben a tagok, később az alap gyarapodásakor a választott megbízott általi rendszeres ellenőrzése; kölcsönvételkor a felvevő kötelek két kezest állítani; a kamat minden nagyvéka után négy kupa szemes kukorica; a visszafizetés ideje, a kamat törlesztése, mindig január hónapja. Számításuk szerint az 1884-ig begyűlt tőkésített mennyiségnek a kamatja "tíz esztendő eltelte után (tehát 1894 után) fedezni fogja azt a kepemennyiséget, amelyet az akkori viszonyok szerint fizetnek a kismedeséri hívek illető belsőembereiknek".

A "fiók-egyházközség" 1875-ben történt megalakulását követő hat esztendő alatt Ferenczi Áron lelkész a hívek "közkerkölciségét" is olyan sikeresen munkálta, hogy "ez a ki népcsoport" az ajándékba kapott templomhelyen *1880-ra haranglábat épített, harangot vásárolt*, s "leányegyházzá alakulásuk emlékére november 14-én harang-szenteléssel kapcsolatos ünnepet ült". Az immár beszolgáló lelkész találóan szép textus alapján - 1Móz 12,7-8 -, "Megjelenék az Úr Ábrahám-nak és mondá néki: a te nemzetségednek adom e tartományt, és építs Ábrahám ott oltárt az Úrnak és az ő nevét hívá segítségül" - tartotta meg felszentelő beszédét. Bevezető soraiban ezeket mondta: "Mi oltárt építettünk ezen a helyen, melyet a vallásos buzgóság és szeretet adományozott örökségül. Oltárunk az előttünk álló csinos faalkotmány, melyet mi harang-lábnak nevezünk, s benne az oltári áldozat, szép kis harangunk". Beszéde további részében aztán kifejtette, hogy ez az áldozatos cselekedet az "Egy Istenünk tiszteletére, az ember Jézus-Krisztus tudományának terjesztésére és a vallásos buzgóság és közkerkölciség megalapítására" történt.

A lelkes és széleskörű szervezőmunka és a megértő szeretetteljes áldozatvállalás tükröződik abból a részletes elszámolásból, melyet Ferenczi az ünneplő gyülekezet színe előtt felolvasott, felsorolva az adakozó nyikómenti egyházköz-

ségeket, sok közelebbi és távolabbi egyházi és világi személyiségeket, egyszerű híveket, akik, illetve, amelyek építkezési anyagokkal, pénzadományokkal és közmunkával járultak hozzá a harang-állvány megépítéséhez és a kolozsvári Andrásowszky testvérek műhelyében öntött 95 bécsi font súlyú ércharang árának kifizetéséhez. (Vö. Ferenczi i.m. 71-72.)

A leányegyházközség történelmének további eseményeit őrzik az 1881-től - néhány háborús esztendő kivételével - 1972-ig tartott közgyűlések és vizitációk jegyzőkönyvei.

A nyolcvanas évek folyamán írt jegyzőkönyvek egyik állandó témája a *templomépítés*, amelynek magvalósításért a "templom-alap" évek óta gyűjtött tőkepenze mellé minden egyéb elérhető forrást így igyekezett felhasználni. Úgy látva aztán, hogy az építéshez szükséges anyagi alap összeállt, 1887-ben az építési engedély megadásáért felterjesztéssel fordulnak az "egyházi felsőbbbséghez". Még abban az évben megkapva az egyetértő engedélyt, az 1888 január 20-án tartott "teljes eklézsiái gyűlésen" elhatározzák, hogy "A tervezett építkezés az 1888-ik évben kezdetét veszi"; szakértő mesteremberekkel tervet készíttetnek a szükséges anyagok beszerzéséhez; az építkezés levezetésére pedig - teljes felelősségem mellett - két bizottsági tagot választanak. A "Templom-alap végelszámolásá"-ból aztán kitűnik, hogy a tervet megvizsgáló szolgabírórsági kiküldöttnek engedélye után, az 1888-ban megkezdett építkezés 1890-ben befejeződik; költségeinek mérlege: 453 frt. 62 Dr. (dénár) összbevétel, és 460 frt. 30 Dr. összkiadás; többletkiadás 6 frt. 68 Dr.

A megépített templom megerősítette a kismedeséri leányegyházközség státusát, amelyet az anyaegyháznál 1891-ben tartott "egyházvizsgálat" jegyzőkönyvének 1. pontja így rögzít: "Ezen Leányegyház megalakulása az elmúlt év folyamán (tehát a templom építésének évében) bevezetett ténnyé vált és Medeséri Anya egyházhhoz filiáltatott". A 3. pont a templomi szolgálatot és a hívek kepefizetését szabályozza, mely szerint: "az Anyaegyház belső emberei felváltva évenként 12-szer Isteni tiszteletet tartanak és a hívek rendes kepefizetésre köteleztetnek"; az 5. pont gondnok választását írja elő. A 7. pont az anya- és leányegyház kapcsolatának megváltoztatási óhajáról szól, miszerint "Tekintettel arra, hogy ezen Leányegyház Gagy községhez földrajzilag jóval közelebb van mint Medesérhez...a kölekedési út sem olyan terhes...filiáltassák a Gagy Eklézsiához".

Ezidőtől kezdve a kismedeséri filia a gagy leányegyház égisze alá tartozva éli a maga történelmét. A kicsi település népközösségének unitárius és református tagjai - eltekintve néhány, a templom használati módja miatt rövid vitás, de megértően megoldódott helyzettől - az elmúlt évtizedek nehéz körülményei közepette is elismerésre méltóan igyekeztek kicsi közösségüket fenntartani. A megtartó, összefogó erő mindig az 1890-ben épített unitárius templomocskára volt. Elmúlt évtizedek tevékenységének legtöbbször ennek fenntartásáért végeztek. A rakófaból épített és kezdetben vályogolt kicsi templom időközben gyakran javításra szorult; nagyobb méretűre 1956-ban, dr. Szász Dénes beszolgáló lelkész idejében. Negyedszázad múlva azonban annyira megrongálódott, hogy 1970-ben szükségessé vált az újjáépítése. Szorgalmazói az akkori gagy lelkész Csongvai Attila és a kismedeséri gondnok, András György voltak. Építőmesterek előzetes véleménye szerint a tetőzetet alá kell dúcolni, a rakófaból épült falakat le kell bontani s új kőalapra táglából kell felrakni; a templomtest bejárati falához pedig egy kicsi torony építésére gondoltak. A munkálatok végrehajtására építési bizottságot alakítottak amelybe a gondnokon kívül egy református és négy unitárius tagot jelöltek. A pénzalapot még 1968-ban dr. Kiss Elek püspök úr 2000 lejes adománya indította el, és ehhez fogják csatolni a már most és a később megajánlott hozzájárulásokat; a téglavetést, építkezési segédmunkát közmunkával biztosítják, és az átépítést "Isten segedelmével az 1970. év folyamán elvégzik". Az építkezés azonban a tervezett évben nem történt meg, csak két év múlva. Erről

Gagy akkori lelkésze, Halmágyi Csaba számol be, aki az 1971. április 18-án tartott közgyűlésen ismerteti az építómesterek szakvéleménye alapján az elvégzendő munkálatokat és a költségvetését. A kőművesek a templomalap újraöntését, a falak külső-belső vakolását, a szószek újrarakását; az ácsok a falak faanyagának kicserélését a talapzattól a tetőzetig végzik el, összesen 5000 lej munkadíjért. A közgyűlés elhatározza, hogy júniusban a templomot közmunkával lebontják. Megtörténte után a kőművesek augusztusban megöntötték az új alapot. A templom felépítése azonban az őszi betakarítási munkák és a bekövetkező tél miatt csak 1972-ben valósult meg, de nem az eredeti terv szerint téglából épített falakkal és toronnyal, mert ez - a központ anyagi hozzájárulásával is - meghaladta a kis közösség erejét. Azonban, ha szerényebb formában is, erőfeszítéseiknek, áldozatkészségüknek megvolt az eredménye, s a beszolgáló lelkész 1972. május 30-án írt jegyzőkönyvében örömmel rögzíti a tényt: "Újjáépítve fehéren áll templomunk, hirdetve Isten áldott dicsőségét, emberi összetartásunk boldogító gyümölcsét. Köszönet érte mindenkinek!". Az azóta eltelt 30 esztendő alatt kopás nyomai a hívek áldozatkészségével az 1990-es évek elején kijavítottak.

Az 1880-ban épített harangláb is megérezte az időjárás okozta viszontagságokat. Többször szorult kisebb-nagyobb javításra. Az 1931. évi közgyűlés jegyzőkönyvében olvassuk aztán hogy, "annyira meg van romolva, hogy a további harangozás életveszélyes". A hívek elhatározzák, hogy 1932 folyamán újjáépítik, ebben "arányosan bevonják a református helybeli híveket is", mert harangjuk együtt lévén az unitáriusokéval", érdekelve vannak részben ők is" - Az újjáépítés azonban, "melyet a hívek többször elhatározták, még nem történt meg" - olvassuk az 1934. évi jegyzőkönyvben és az 1939-ben írtban is a gondnok azt javasolja, hogy a "tornyot erősítsék meg vagy építsék új alapra, mert jelenlegi állapota nem kielégítő". Valamelyik következő évben aztán a javítás megtörténhetett, mert újabb szorgalmazásáról nincs szó. A harangláb legutóbbi átépítését, új öntött alapra, 1992-ben végezték el.

A hajdani kismedeséri szórványban miután leányegyházközséggé alakult, a gyermekek, ifjak valláserkölcsi oktatását a beszolgáló lelkészek - a vizitációs jegyzőkönyvek tanúsága szerint - rendszeresen végezték, s esetenként két-három ifjút konfirmáltattak is.

Ez a kicsi közösség - annak ellenére, hogy az iskola majdnem 4 km távolságra van - gyermekeit igyekezett taníttatni. Az 1899. évi vizitáció megállapítja, hogy "Az iskolakötelesek a gagyai községi iskolába járnak és rendes iskoláztatásban részesülnek". Megtörtént azonban, hogy a gagyai iskola leégett, s az 1910-es évek egynéhányában bérelt házban folyt az oktatás, s a kismedeséri gyermekeket "helyszűke miatt nem lehetett befogadni", más községek iskolái pedig nagy távolságban vannak, jelenleg nem iskoláztatnak" (1909. évi jegyzőkönyv). Az iskolák távolsága miatti nehézkes oktatásnak megszüntetéséért az 1923-ban tartott esperesi vizitáció javasolta, hogy a "láziakkal érintkezésbe lépve tegyenek előterjesztést az egyházi főhatósághoz közös iskola építése iránt". A felterjesztésnek nincs nyoma a jegyzőkönyvekben. Tíz év múlva aztán, 1934-ben "Örvendetesen jegyzi fel a v. szék, hogy az olyan régen óhajtott és szorgalmazott iskola kérdésében közelebb jutott ezen leányegyházközség a megvalósuláshoz, amennyiben a múlt év december hónapjában a lázi hívekkel együtt gyűlést tartottak, amelyben elhatározták egy unitárius hitvallású iskola felállítását közösen Kis-medeséren". A további évek jegyzőkönyveiben nincs szó iskoláról, iskolai oktatásról. A tankötelesek továbbra is a gagyai iskolába járnak. A filia anyagi ereje csak a templom újjáépítését teszi lehetővé. A II. világháború után aztán megoldódik az iskoláztatás kérdése. A lázi családok fenn a tanyán iskolai célra megvásárolnak egy erdészházat, a kismedesériek pedig lenn a faluban építettek iskolát, mindkettőben tanítókkal lehetővé téve a rendszeres oktatást. (Folytatjuk)

Dr. ERDŐ JÁNOS

VALLÁS ÉS EMBERI JOGOK

Az Unitárius Világszövetség - IARF - egyházunk javaslatára, "Vallás és emberi jogok" címen, Európai Teológiai Konferenciát rendezett Kolozsvárott, 1994. július 18-22. között. A gyűlés témájáról az alábbi előadások hangzottak el:

dr. A. Gounelle: Az emberi jogok teológiai alapja

dr. Erdő János: Az erdélyi unitáriusok küzdelme az emberi jogokért

dr. R. Traer: Hit az emberi jogokban; a vallásszabadság megtartása

dr. Szabó Árpád: Az egyház és állam viszonya

dr. Tokay György: Társadalmi háttér és az emberi jogok Romániában

H. E. Hartnell: Törvény és vallás Magyarországon

G. D. Chryssides: Új vallásos mozgalmak Magyarországon

Orbókné Szent-Iványi Ilona: Vallás és emberi jogok Magyarországon

E. Cossee: Vallás és emberi jogok Hollandiában

dr. A. Gounelle: Az állam és a vallások közötti viszony Franciaországban

dr. M. Balsiger: Egyház és állam viszonya Svájcban

D. Steers: Vallás és emberi jogok Észak-Írországon

C. Reed: Egyház és állam viszonya Angliában

A. Ruston: Állam és egyház; szabad vallásgyakorlat Angliában 1790 óta

A. Krindach: Az egyház és állam közötti kapcsolatok alakulása a volt Szovjetunió köztársaságaiban 1922-1994 között.

G. Gebhardt: A Vallás és Béke Világkonferencia munkálatai Európában az emberi jogokért

dr. B. Reymond: Az állam és egyház közötti viszony építészeti motívumai

dr. D. Harrington és Harringtonné Szánthó Anikó munkaülés keretében, "Emberi jogok Kelet-Európában" címen, ismertették a Homoródjánosfalván fa-lufejllesztés terén elért eredményeiket.

Az alapvető emberi jogok a vallásban gyökereznek - állapította meg a konferencia; a keresztény felfogás szerint Isten ajándékai, az ember természetének részei. Nem korlátozhatók, senkinek sincs joga elvenni másoktól. Megsértésüket egyetlen vallási, etnikai, politikai vagy ideológiai felfogás sem igazolhatja.

Mindenki szabadon gyakorolhatja vallását, ahogy lelkiismerete parancsolja. Hitéért senkit sem szabad üldözni, mert "a szombat van az emberért és nem az ember a szombatért" - tanítja Jézus (Mk 2,27).

Az emberi jogok nemcsak a törvény dolgai, hanem a hité is. Ezt fejezi ki az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata is, mely szerint: "Az Egyesült Nemzetek népei az Alapokmányban újra megerősítik hitüket az alapvető emberi jogokban, az ember méltóságában és értékében, a férfiak és nők egyenlő jogában".

A vallás és emberi jogok sokszor ellentétbe kerültek egymással, mivel a hit gyakran türelmetlen volt a más hitet vallókkal szemben. Ugyanakkor a vallási közösségek vezetői saját hatalmuk megerősítése érdekében ellenálltak mindannak, amit ma emberi jogoknak nevezünk. Egyben közösségeik állapota foglalkoz-